

DOI: <https://doi.org/10.37835/AMS-2024-17-18-04-5.01>

УДК 745.5

Вплив християнських символів на гуцульські художні вироби з металу

Процес інтеграції сонцепоклонницьких символів у християнську символіку є цікавим аспектом вивчення мистецьких, культурних та релігійних традицій різних народів. У контексті гуцульської культури це явище можна пояснити через тісний взаємозв'язок місцевих жителів із навколишньою природою, а також через їхні спроби знайти гармонію із цілим всесвітом.

З давніх-давен кожна епоха формувала власне бачення світу, насичуючи культуру міфічними символами, які із плином часу постійно трансформуються. Втім, через усі часи, вони залишалися ключовими засобами моделювання світобудови. На Гуцульщині символами стають як природні явища, так і вигадані божества, відображаючи людську тенденцію до символотворення.

Віддавна філософія життя горян – язичницькі вірування, які забезпечували їх гармонійне співіснування із природою. Навіть з прийняттям християнства в Київській Русі, не вдалось цілковито нівелювати вплив язичницьких світоглядних елементів (установок) на релігійне, культурне життя народу. Відповідаючи своїй ментальності і на рівні масової свідомості, древній народ інтуїтивно наближався до язичницьких світоглядних установок.

В багатьох культурах саме зображення космогонічної системи представлено у формі хреста, розташованого у центрі кола, що в свою чергу символізує чотири пори року, при цьому вертикальне рамено, що з'єднує зеніт з землею, символізує вісь світу, а перехрестя вулиць часто слугують імітацією місць, де перетинаються шляхи мертвих і живих. Саме це спостерігаємо у символіці народів Африки, і ці перехрестя використовуються в магічних заклинаннях, оскільки вони мають силу заманювати духів, що вагаються, яким шляхом їм піти [7, с. 610].

Вже після прийняття християнства, символи сонцепоклоніння у гуцульській культурі почали адаптовуватися до нової релігійної системи, не втрачаючи при цьому свого первісного значення. Наприклад, в гуцульських металевих виробах, литих з латуні, бачимо форму хреста, який, окрім християнських сакральних традицій, іноді містить елементи, які нагадують сонячне сяйво. Це може символізувати світло Христа, який просвічує всіх, хто перебуває в п'яті, в зневірі, але й водночас являється продовженням традиції

вшанування Сонця. На сьогодні ми трактуємо такий тип хреста як "Сонце правди".

Серед різноманіття давніх символів, які спостерігаємо в традиційній культурі художньої обробки металу на Гуцульщині, особливе місце займають знаки, присвячені Землі, Воді та Сонцю, з яких символи Сонця є найбільш поширеними і до сьогодні.

Треба погодитись із думкою І. Франк про те, що орнаментальні композиції гуцульських прикрас беруть свій початок від древньослов'янського солярного культу, що величав первісне хліборобство та скотарство із животворною сонячною силою як ключовим елементом. При цьому символ Сонця, який став знаком добробуту та благополуччя, і до сьогоднішнього дня залишається значущим для населення Українських Карпат, зберігши багато магічних вірувань. Цей мотив в давні часи використовувався як могутній оберіг, що і пояснює часте застосування гуцульськими майстрами різноманітних інтерпретацій солярного символу у декорванні металевих виробів [13, с. 1169].

Як зазначає О. Кожолянко, збереження давніх язичницьких вірувань серед гуцулів, навіть вже після переходу до християнства, насамперед можна простежити через традиції будівництва та декорування їхніх домівок. Вони використовували унікальне орнаментальне різьблення для прикрашання своїх осель, включаючи різні солярні символи та інші прадавні знаки. Подібні магічні символи знаходили своє відображення не тільки в архітектурі, а й у предметах побуту, зокрема у прикрасах. Ці предмети часто прикрашали зображеннями Сонця, а також символами його руху – фігури коней та птахів, які символізували денний та нічний шляхи Сонця [6].

Сонце в давніх віруваннях символізувало джерело життя, плодючість, тепло та світло. Сонцепоклоніння відображалось у багатьох аспектах повсякденного життя та вірувань гуцулів, включно з мистецтвом, архітектурою, календарними святами та ритуалами.

Із благовінням прадавні народи ставилися до вогню. Вогонь, як і Сонце, дає світло і тепло, і його важливість у ранніх суспільствах призвела до його шанування.

Хрест вважають символом Сонця, але таке тлумачення є суб'єктивним і не є загальноприйнятим. Важливо відзначити, що первісний хрест був рівнораменний, із чітко вписаними у круглу форму Сонця сторонами.

На думку науковців П. Кузенка, М. Станкевича хрест – символ життя, який походить від солярного знаку і відображає рух Сонця на небесній сфері. Зазвичай такий хрест зображували вписаним у коло. Точка у верхній його частині кола символізує день зимового сонцестояння, а нижня – день літнього

сонцестояння. Його права частина позначає дні весняного рівнодення а ліва осіннього. Сам хрест, який вписаний в це коло символізує сонячне світло, що розганяє темряву. Тому такий символ вважався оберегом від темних сил.

За визначеннями М. Станкевича, хрест як символ християнства у різноманітні його форм – грецький, римський, шестикінцевий, восьмикінцевий, поширюється по всій Україні і використовується в архітектурі (увінчальні, надмогильні, придорожні хрести), літургії (процесійні, напрестольні, ручні хрести) та в побутово-обрядовій діяльності (настінні – йорданські хрести, нагрудні хрести, "згарди", хрести-мороки) [10, с. 17].

Хрест – це символ, який представляє перетин двох протилежностей і їх злиття в точці перетину. Його часто використовували для позначення поділу світу на чотири стихії: воду, вогонь, повітря і землю, або як поділ божественного (вертикальна лінія) і земного (горизонтальна лінія). В багатьох значеннях хрест зображує "розп'яте Сонце", в іншому – розп'ятого Христа Спасителя.

Подібні твердження П. Кузенка, де автор вказує на те, що церква, визнаючи всі види хреста та наділяючи їх певними догматичними значеннями, пояснює, що чотирикінцевий (грецький) хрест – знамення Христа господнього і означає, що до нього однаково закликається увесь світ, чотири сторони світу, латинський хрест в свою чергу, відображає багатотерпіння Божої любові, шестикінцевий хрест, символізуючи простір і час, виражає таємницю одухотвореного космосу з шістьма променями, що означають шість днів творіння, тоді як восьмикінцевий хрест з восьми кінцями представляє вісім основних періодів в історії людства, де восьмий символізує життя прийдешнього віку, Царство Небесне, є більшим і вказує догори, до неба [7, с. 613].

В дослідженнях І. Франк зазначено, що навіть такі виразно християнські хрести зберігають численні елементи язичницької символіки в гуцульських виробках, зокрема солярні розети або диски, які іноді можна зустріти на кінцях їхніх рамен [13, с. 1169]. М. Грабчук говорить про те, що релігійна духовність гуцулів виражається саме через етноконфесійне сплетіння традиційної культури гуцулів з іхристиянсько-язичницьким синкретизмом Східного Візантійсько-українського обряду, стаючи джерелом їхньої життєвої енергії [5, с. 49].

Яскравим прикладом таких сплетінь являються круглі форми металевих прикрас – "чепраги", що символізують сонце, і які можуть бути інтерпретовані як символи вічності та божественної досконалості у християнстві. Через такі елементи етнотдизайну, гуцули змогли зберегти свою культурну ідентичність, одночасно адаптуючись до християнських вірувань.

Цей процес інтеграції солярних символів є прикладом культурного синкретизму, коли нові релігійні ідеї вбирають у себе традиційні вірування горян. Про це свідчать вище згадані гуцульські "чепраги", які за віруванням гуцулів були оберегом від злих духів.

На прикладі архаїчного типу нашійних прикрас "згард", що склалися із круглих сонцеподібних медальйонів, оздоблених шестипромінною розетою та іншими аналогічними солярними знаками, спостерігаємо виразну особливість вміщення в їхній круг рівнораменного хреста.

У контексті поширення християнства на Гуцульщині, проявляється толерантне ставлення горян до християнських традицій та символів. Водночас відбувається інтеграція певних язичницьких уявлень, зокрема солярної символіки, не як елементів, несумісних із новою християнською вірою, але як частина, яка адаптувалася та переосмислилась у гуцульських художніх виробках, зокрема металірстві.

За визначеннями І. Франк, перш за все, процес асиміляції торкнувся саме солярної символіки, що проявлявся в злитті сонячного диску з хрестом, який є ключовою емблемою християнства, і цей процес особливо помітний в гуцульських металевих нагрудних прикрасах "згардах", заціпками яких є "чепраги" [13].

Обсяг нашого повідомлення не дозволяє розглянути все розмаїття гуцульських "згардм, тож особливості їх формотворення, орнаментальне оздоблення та процес асиміляції давніх язичницьких символів із християнською символікою, яка чітко простежується в аналогічних виробках, пропонуємо в майбутніх дослідженнях, які ми проведемо з метою визначення взаємозв'язку між різними культурами та їхнім впливом на формування гуцульських традицій в художній обробці металу.

У цьому дослідженні була вивчена інтеграція християнських символів у традиційні гуцульські металеві вироби, що ілюструє поступовий перехід гуцулів від сонцепоклонництва до прийняття християнства. Результати дослідження показали, що ця еволюція була не миттєвою, вона відбувалася поступово і знайшла своє яскраве вираження у гуцульських металевих виробках, які наскрізь пронизані елементами древньої, дохристиянської культури, яка ще довго зберігалася в горах, де жили гуцули і вшановувала Сонце як джерело енергії, життя і плодючості. Під впливом християнства, сонцепоклоніння на Гуцульщині поступово згасає, а солярні символи абсорбуються із християнськими, зокрема з хрестом, який стає основним символом християнської віри.

Проведений аналіз форм та орнаменталії гуцульських металевих прикрас вказує на те, що християнські символи, які тісно переплелися із солярними

мотивами, сформували унікальну традиційну культуру художньої обробки металу у Карпатському регіоні.

Література:

1. Бова В. Символізм християнсько-язичницького синкретизму у культурному житті українців. *Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника "Переяслав"* : збірник наукових статей. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 14 (16). С. 102-111.
2. Боньковська С. Гуцульське мосяжництво і проблеми його розвитку. *Історія Гуцульщини*. Т. 6. Львів: Логос, 2001. С. 368-374.
3. Боньковська С. Художні традиції гуцульського мосяжництва. *Записки НТШ ім. Т. Шевченка*. Т. ССХХІІІ. Праці секції етнографії та фольклористики. Львів, 1992. С. 115-126.
4. Боньковська С. Художній метал. *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат*: у 4х т. Т. 2. Етнологія та мистецтво. Львів, 2006. С. 727-751.
5. Грабчук, М. Особливості східного візантійсько-українського обряду в гуцулів. *Українське релігієзнавств.* 1999. № 9. С. 43-49.
6. Кожолянко, О. Збереження язичницького світогляду в українців-гуцулів у кінці ХХ – на початку ХХІ століття. *Матеріали до української етнології*. Київ, 2013. Вип. 12 (2013). С. 14-18.
7. Кузенко П. Еволюція знаку хреста в процесі культури творення. *Художня культура. Актуальні проблеми* : збірник наукових праць. Київ, 2007. Вип. 14. С. 609-617.
8. Роль символу, знака, міфу в професійному декоративному мистецтві України на межі ХХ–ХХІ століть / З. Чегусова. *Українське мистецтвознавство*: збірник наукових праць. Київ, 2008. Вип. 8. С. 146-151.
9. Савчук Г. З історії українських жіночих прикрас. *Записки НТШ ім. Т. Шевченка*. Т. ССХХІІІ. Праці секції етнографії та фольклористики. Львів, 1992. С. 127-136.
10. Станкевич М. Структури художнього тексту хреста. *Українська хрестологія* : спец. випуск НЗ. Львів, 1997. С. 7-20.
11. Ткачук Я., Кубик М. *Гуцульські прикраси*. Джерело доступу : <http://surl.li/rsrwl>. (дата звернення : 15.03.2024).
12. Фединчук О. Специфіка прикрас у традиційному одязі румунів Буковини. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 2017. Вип. 17. С. 110-117.

13. Франк І. Нагрудні прикраси Гуцульщини в контексті збереження та розвитку народних традицій. *Народознавчі зошити*. № 5 (137), 2017. С. 1169-1172.
14. Юсипчук Ю. Різьблення та металірство на Гуцульщині у першій половині ХІХ століття. *Народознавчі зошити*. № 5 (143), 2018. С. 1168-1175.